

Dorota SZYMANIUK

Uniwersytet w Białymstoku

Z ZAGADNIEŃ INTERFERENCJI PROZODYCZNEJ – INTONACJA POLSKICH I ANGIELSKICH ZDAŃ WYKRZYKNIKOWYCH

Wiadomo, że wzajemne przenikanie się systemów języka ojczystego (pierwszego) i obcego (drugiego) w świadomości osoby dwujęzycznej prowadzi do pojawienia się systemu trzeciego, tzw. międzyjęzyka (Kaczmarewski 1988). Jest on wynikiem niedostatecznego rozwinięcia się nawyków języka drugiego i nieograniczonego wykorzystywania struktur i jednostek języka ojczystego, zwłaszcza gdy wykazują one pewne podobieństwo do jednostek języka obcego. Zminimalizowanie transferu negatywnego jest możliwe pod warunkiem, że trafnie zdiagnozuje się jego źródła, co z kolei wymaga wiedzy na temat zasad rządzących poszczególnymi podsystemami języka ojczystego i obcego.

Za najbardziej rozpowszechnioną i trwałą odmianę transferu negatywnego należy uznać interferencję prozodyczną. Niestety, jak dotąd, jej specyfika na gruncie polsko-angielskiej dwujęzyczności nie została opisana w sposób wyczerpujący. Niezbyt liczne opracowania poświęcone wzajemnemu przenikaniu się wymienionych systemów językowych uwzględniały przede wszystkim zjawiska dotyczące leksyki, gramatyki i fonetyki segmentalnej. Dopiero od niedawna uzupełnia się je analizą interferencji na poziomie prozodii, charakterystyką akcentu wyrazowego, akcentu zdaniowego, rytmu czy przebiegu melodii w wybranych typach zdań.

Badania porównawcze prozodii kontaktujących się języków mają niewątpliwie swoje uzasadnienie. Zrozumiała komunikacja bowiem opiera się na poprawnej wymowie tak na poziomie segmentalnym, jak i prozodycznym. Poprawne brzmienie wypowiedzi niejednokrotnie rekompensuje niewystarczającą znajomość zasad gramatycznych czy niezadowala-

jący zasób słownictwa. Należy również pamiętać o tym, że nieprawidłowa struktura akcentowo-rytmiczna frazy i jej błędna linia melodyczna naruszają płynność komunikowanej treści.

Powyższe względy zadecydowały o tematyce prezentowanego artykułu. Omawiam w nim wybrane aspekty funkcjonowania wypowiedzi wykrzyknikowych w warunkach polsko-angielskiego bilingwizmu. A konkretnie podejmuję próbę interpretacji wyników analizy audytywnej i akustycznej linii melodycznej polskich i angielskich zdań wykrzyknikowych ze szczególnym uwzględnieniem takich cech linii melodycznej, które pojawiają się pod wpływem działania interferencji prozodycznej w angielskiej wymowie Polaków.

System wzorców przebiegu linii melodycznej zdań wykrzyknikowych języka angielskiego został opracowany w sposób bardzo wyczerpujący. Zagadnienie to w odniesieniu do języka polskiego przedstawiono w ogólniejszym zarysie, niejako na marginesie analizy intonacji innych kategorii wypowiedzi ustnych. Poniżej (Tabela 1.) prezentuję klasyfikację wzorców intonacyjnych polskich i angielskich zdań wykrzyknikowych, sporządzoną na podstawie dostępnych publikacji (O'Connor i Arnold 1973, Marek 1975, Fisiak, Lipińska-Grzegorek, Zabrocki 1978, Gimson 1989, Steffen-Batogowa 1996, Karnevszkaya, Misuno, Rakovskaya 2005).

Tabela 1.

Wzorzec konturu intonacyjnego: typ korpusu + typ tonu terminalnego	Znaczenie zdania angielskiego wyrażane przez mówiącego	Przykład	Znaczenie zdania polskiego wyrażane przez mówiącego	Przykład
1. wysoki opadający + wysoki wzrost	poddający w wątpliwość	More famous than that! What a shame!	zdumiony, zaskoczony	Jakie piękne!
2. wysoki opadający + niski wzrost	spokojny, uprzejmy	All the best!	spokojny, powierzchowny	Jak ładnie!
3. wysoki opadający + wysoki spadek	beztroski, zaangażowany, umiarkowanie zaskoczony	What a surprise! How nice! How very noble of you!	zdumiony, zaskoczony	Coś podobnego!
4. wysoki opadający + niski spadek	bardzo ostry, stanowczy, przekonywający	What a mess! What a beautiful site! How ridiculous!	poważny, ale przyjazny	Jak pięknie!

Wzorzec konturu intonacyjnego: typ korpusu + typ tonu terminalnego	Znaczenie zdania angielskiego wyrażane przez mówiącego	Przykład	Znaczenie zdania polskiego wyrażane przez mówiącego	Przykład
5. wysoki opadający + złożony: spadek + wzrost	zasadniczy, ciepły lub wprost przeciwnie pogardliwy, sprzeciwiający się, głęboko zachęcający lub przeciwnie, sprzeciwiający się	Not likely! Be careful!	zaskoczony	Jakie to dobre!
6. wysoki opadający + złożony wzrost + spadek	będący pod wrażeniem, czasami z nutą oskarżenia lub ironii	Serves you right!	ironiczny	Jakiś ty mądry!
7. niski równy + niski wzrost	uprzejme ale zdawkowe powitanie, niedbałe uznanie	Good morning! Very well!	ciepły, uprzejmy	Bardzo ładnie!
8. niski równy + niski spadek	znudzony, obojętny sarkastyczny,	How annoying! Very nice!	kategoryczny, niemiły	Dzień dobry
9. niski równy + wysoki spadek	krytyczny, zniecierpliwienie	What a stupid mistake!	umiarkowanie zdumiony	Dzień dobry
10. niski równy + złożony wzrost + spadek	sarkastyczny, krytyczny	How nice for you!	brak	
11. brak korpusu + niski spadek	spokojny, opanowany	Nice work!	brak	
12. brak korpusu + złożony: spadek + wzrost	ciepły, współczujący, pełen uznania	Well done! Good luck!	ciepły, miły, pełen uznania	Jaki on inteligentny!
13. brak korpusu + złożony: wzrost + spadek	pozostający pod wrażeniem, zaskoczony	Thank you! Heavens! Splendid!	zaskoczony, ironiczny	Świetny pomysł!

Powyższe zestawienie wskazuje na różnorodność linii melodycznych funkcjonujących w wypowiedziach wykrzyknikowych oraz na bogactwo znaczeń, jakie można wyrazić przy ich pomocy. W kilku przypadkach ten sam wzorzec odpowiada takim samym znaczeniom w obu językach (por. 2, 6, 12), a takie same znaczenia są wyrażane odmiennym przebiegiem linii melodycznej w każdym badanym języku (por. język angielski

– wzorzec 7 i 8, 9 i 10, język polski – wzorzec 1, 3 i 5). W tym miejscu pragnę zwrócić uwagę, iż wypowiedź wykrzyknikową interpretuję jako samodzielną odmianę zdania, podobnie jak oznajmienie, pytanie czy rozkaz. Moje wątpliwości budzi jednak kwestia nazwania emocji, które wywołują wypowiedź wykrzyknikową i nadają jej różnorodne zabarwienia. W istocie każde ze zdań włączonych do eksperymentu mogło wyrażać dowolne uczucia, np. zachwyt, niedowierzanie, zdumienie, dezaprobatę, gniew i inne. Dlatego przy wyborze materiału eksperymentalnego kierowałam się opinią tych uczonych (por. Popławska 1978), dla których podstawowe znaczenie ww. typu zdań wiąże się raczej z oceną sytuacji, osoby i rzeczy, a wyrażanie uczuć ma znaczenie drugorzędne. Wyróżniają oni cztery podstawowe warianty angielskich zdań wykrzyknikowych ze znaczeniem oceny:

1. Zdania oceniające sytuację:

a) ocena osoby mówiącego, współrozmówcy lub osoby trzeciej, np.:

He's only a child himself!

b) ocena sytuacji według kryterium „dobrze – źle”, np.:

It is great!

2. Aforyzmy oceniające, np.:

Wonders will never cease!

3. Zdania oceny absolutnej, np.:

How nice the view is!

What a clever boy!

4. Zdania wykrzyknikowe wyrażające potrzebę lub konieczność, np.:

If only they could talk!

Swoją uwagę skierowałam na zdania wykrzyknikowe oceny absolutnej.

Mówiąc o intonacji zdań wykrzyknikowych, mam na myśli wąską definicję terminu. Intonacja jest w niej pojmowana jako zmiany wysokości tonu na przestrzeni całego zdania lub grupy intonacyjnej. Takie rozumienie intonacji sprowadza się tylko do jednego komponentu prozodii – melodii mowy. W eksperymencie posłużyłam się kompleksową metodą badawczą, która obejmowała obserwację, analizę audytywną i badanie akustyczne. Materiał eksperymentalny stanowiły angielskie i polskie dialogi, których tematyka wymagała zastosowania zdań wykrzyknikowych. Zdania poddane analizie charakteryzowała tożsamość tematyczna. Dialogi angielskie zostały przeczytane

przez rodzimych użytkowników języka angielskiego oraz polskich studentów uczących się języka angielskiego, dialogi polskie – przez rodzimych użytkowników języka polskiego. Po nagraniu materiału na dyktafon poddano go opracowaniu cyfrowemu i zapisano w postaci oscylogramów i intonogramów. W akustycznej części badania wykorzystyłam oprogramowania dla potrzeb analizy mowy – WinPitchPro, Version 1996–2007 (<http://www.winpitch.com>) i SFS/WASP Version 1.3 (<http://www.phon.ucl.ac.uk/resource/sfs/>).

W wyniku wstępnych odsłuchów, po wyeliminowaniu technicznie najsłabszych nagrań, do bezpośredniej analizy wybrałam ogółem 100 realizacji angielskich i polskich zdań wykrzyknikowych. W przeważającej większości jednemu zdaniu omawianego typu odpowiadała podstawowa jednostka prozodyczna, tj. grupa intonacyjna. Na uwagę zasługuje fakt, że w badanych strukturach nie odnotowano odcinka wstępnego. Znalazł się w nich korpus (odcinek grupy intonacyjnej obejmujący pierwszą sylabę akcentowaną, kolejne sylaby akcentowane i nie akcentowane z wyłączeniem sylaby nuklearnej) i odcinek terminalny (od sylaby nuklearnej do ostatniej sylaby nie akcentowanej), np.:

KORPUS	ODCINEK TERMINALNY
'Jaki 'piękny 'dzień na	`PIKnik! ¹
'What a 'lovely 'day for a	`PICnic!

W analizie uwzględniłam poziom realizacji linii melodycznej w korpusie, początkowy i końcowy poziom tonu terminalnego, szybkość zmian i kształt krzywej tonu terminalnego. Przeprowadzony eksperyment pozwolił zebrać informacje na temat cech intonacji zdań wykrzyknikowych (Tabela 2.) i sformułować kilka interesujących wniosków.

W angielskich wypowiedziach Polaków odnotowano różnice w przebiegu linii melodycznej zdań wykrzyknikowych, które mogą być wynikiem interferencji prozodycznej. Struktura intonacji badanych angielskich zdań wykrzyknikowych w realizacji Polaków charakteryzuje się cechami typowymi dla prozodii języka polskiego. Interferencja ujawnia się zarówno na poziomie minimalnych jednostek podsystemu tonalnego –

¹ Przedstawiona struktura grupy intonacyjnej opiera się na stopach rytmicznych liczonych od pierwszej sylaby akcentowanej do sylaby nie akcentowanej, poprzedzającej następną akcentowaną.

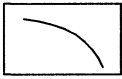
Tabela 2.

	Język polski	Język angielski	Język angielski Polaków
Stosunek wysokości początkowego poziomu korpusu (PPK) do początkowego poziomu tonu terminalnego (PPTT)	90% PPK niższy od PPTT 10% PPK wyższy od PPTT	40% PPK niższy od PPTT 60% PPK wyższy od PPTT	90% PPK niższy od PPTT 10% PPK wyższy od PPTT
Odcinek wstępny	Brak	Brak	Brak
Kierunek przebiegu korpusu	90% rosnący 10% równy	20% rosnący 80% opadający	82% rosnący, 16% równy, 2% opadający
Wartość PPTT	~245Hz	~289Hz	~250Hz
Typ tonu terminalnego	96% opadający 4% rosnący	58% opadający 24% rosnący 12% opadająco- -rosnący 6% rosnąco- -opadający	100% opadający
Kształt krzywej opadania	87% wklęsły łuk 13% wypukły łuk	100% wypukły łuk	82% wklęsły łuk 18% wypukły łuk

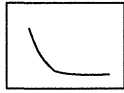
tonów, jak i na poziomie konturu intonacyjnego – od pierwszej sylaby akcentowanej korpusu po ostatnią sylabę nie akcentowaną odcinka terminalnego.

Analiza audytywna wskazała na obecność dwóch początkowych poziomów tonu terminalnego (średniego, niskiego) w polskich zdaniach wykrzyknikowych i czterech początkowych poziomów tonu terminalnego (podwyższonego, wysokiego, średniego, niskiego) w zdaniach angielskich, z przewagą poziomu wysokiego i średniego. Warianty początkowego poziomu tonu terminalnego angielskich wypowiedzi Polaków to w 70% przypadków poziomy średnie, w 10% – wysokie i aż w 20% – niskie. Większość zdań angielskich charakteryzuje się korpusem opadającym, a korpusy zdań polskich mają ton rosnący. W przypadku angielskich wypowiedzi Polaków można mówić o wpływie języka polskiego, ponieważ aż w 82% przypadków badanego materiału odnotowano korpus rosnący. Rysunek przebiegu krzywej typowy dla angielskich zdań wykrzyknikowych to regularny wypukły łuk (por. rys. 1). W polskich zdaniach wykrzyknikowych jest to łuk wklęsły, który przybiera trzy podstawowe kształty: 85% – łagodnej krzywej (por. rys. 2), 8% – ostrej krzywej, której towarzyszy zmiana wysokości tonu w krótkim czasie (por. rys. 3), 7% – krzywej o wąskim interwale z niewielką zmianą poziomu tonu

w dłuższym przedziale czasowym (por. rys. 4). Angielskie wypowiedzi Polaków charakteryzują się podobną różnorodnością: 90% – rys. 2, 10% – rys. 3, 5% – rys. 4².

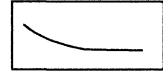
Rys. 1

Rys. 2

Rys. 3

Rys. 4

Charakterystyczną cechą angielskich zdań realizowanych przez Polaków jest przesunięcie centrum intonacyjnego w kierunku korpusu (za zwyczaj na ostatnią sylabę akcentowaną korpusu), np.:

(1) What a nice COUNtry cottage!

zamiast

(2) What a nice country COttage!

(3) What a CLEver clock!

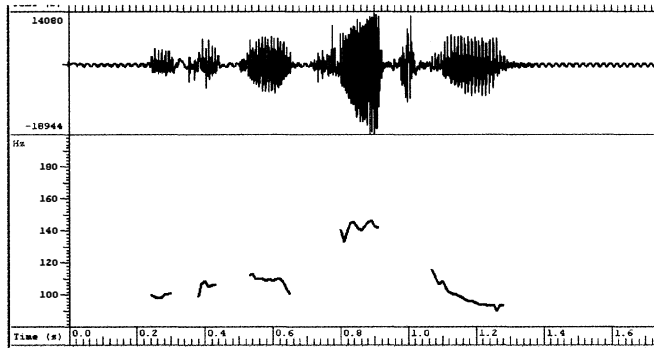
zamiast

(4) What a clever CLOCK!

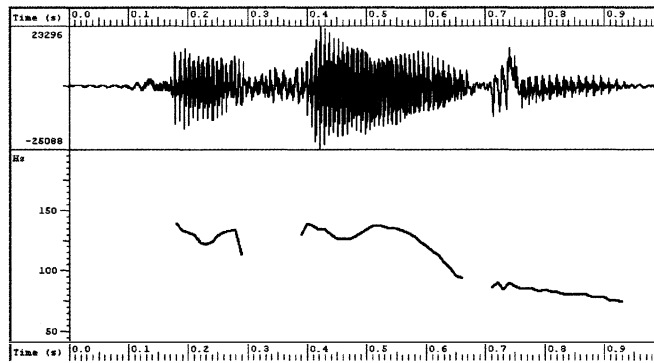
Zaobserwowana tendencja jest niezgodna z normą prozodyczną języka angielskiego. Trudno także wyjaśnić jej funkcjonowanie wpływem języka ojczystego, w którym jest równie nietypowa nawet wówczas, gdy zamiarem mówiącego jest specjalne zasygnalizowanie informacji znajdującej się w tym odcinku grupy intonacyjnej. Z tego względu wymaga bardziej szczegółowej analizy.

Interferencja prozodyczna ujawnia się nie tylko w formie jednostek prozodycznych jako rezultat wątpliwych umiejętności artykulacyjnych, lecz również w semantyce struktury prozodycznej wypowiedzi, wówczas gdy osoba dwujęzyczna nie jest świadoma zależności, jakie zachodzą między jednostkami prozodycznymi a wyrażającymi je znaczeniami. Przebieg linii melodycznej zdań wykrzyknikowych w angielskich wypowiedziach Polaków w wielu przypadkach był podobny do intonacji polskich zdań wykrzyknikowych, zwłaszcza w odcinku terminalnym zdań o identycznym nacechowaniu emocjonalnym (por. wykresy 1, 2, 3 i 4).

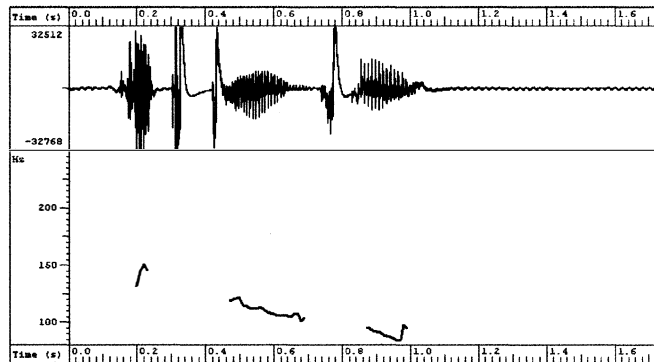
² Charakteryzując krzywą opadającego tonu terminalnego, wykorzystałam propozycję Couper-Kuhlen (1985), zdaniem której krzywa spadku jest wypukła, gdy zmianom towarzyszy wzrost intensywności, krzywa jest wklęsła, gdy intensywność spada.

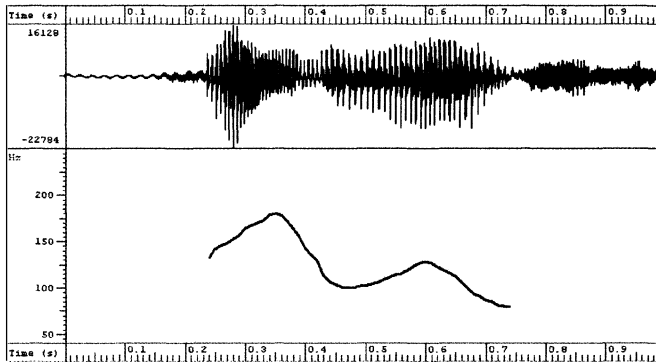
Wykres 1. Melodia wypowiedzi *Jakie to okropne!*

Wykres 2. Melodia wypowiedzi *How horrible!*

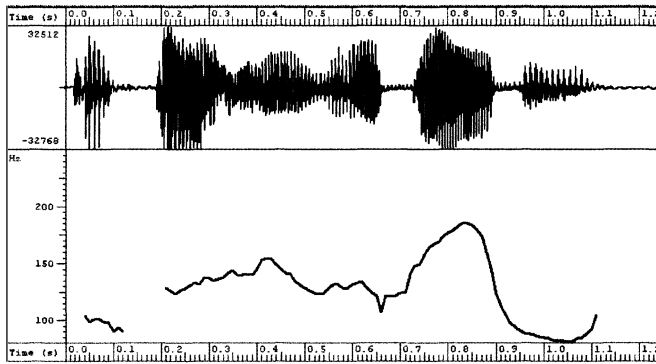

Wykres 3. Melodia wypowiedzi *Jak pięknie!*

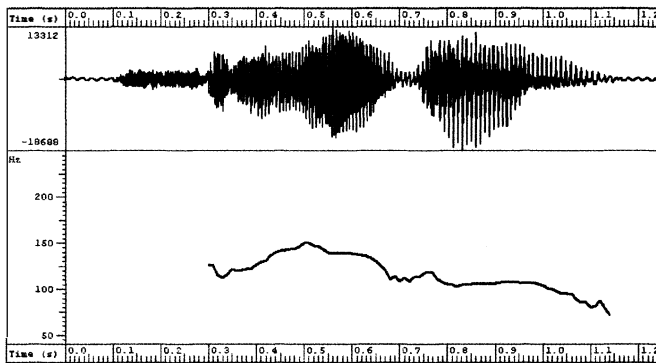

Wykres 4. Melodia wypowiedzi *How nice!*

Odnotowano także zdania, w których kształt linii melodycznej w polskich i angielskich wypowiedziach Polaków, mimo podobnego zabarwienia, istotnie różnił się, np.:

Wykres 5. Melodia wypowiedzi *Tak dobrze zrobione!*

Wykres 6. Melodia wypowiedzi *So well-done*

W angielskich zdaniach wykrzyknikowych normatywny przebieg krzywej w powyższych wypowiedziach rozpoczyna się od poziomu wysokiego, kolejne sylaby korpusu charakteryzują się tendencją spadkową, a w odcinku terminalnym zaznacza się albo pojedynczy spadek, albo spadek ze wzrostem. Polska realizacja zdania *So well done!* ma poziom średni, a w odcinku terminalnym – niski opadający. Podobnym, stosunkowo niskim korpusem i spadkiem charakteryzuje się wypowiedź *Tak dobrze zrobione!*.

Przeprowadzony eksperyment nie wyczerpuje opisu kontrastywnego prozodii polskich i angielskich zdań wykrzyknikowych. Należy go uzupełnić danymi na temat pozostałych podsystemów prozodycznych (akcentu, rytmu i tempa) oraz analizą materiału językowego pozostałych typów zdań wykrzyknikowych.

LITERATURA

- Couper-Kuhlen E., 1985. *An Introduction to English Prosody*. Tübingen.
- Fisiak J., Lipińska-Grzegorek M., Zabrocki T., 1978. *An Introductory English-Polish Contrastive Grammar*. Warszawa.
- Gimson A. C., 1989. *An Introduction to the Pronunciation of English*. London: Edward Arnold.
- Kaczmarek S. P., 1988. *Wstęp do bilingwalnego ujęcia nauki języka obcego*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Karnevszkaya E., Misuno E., Rakovskaya L., 2005. *Practical English Phonetics. Advanced Course*. Minsk.
- Mackey W. F., 1965. *Bilingual interference, its analysis and measurements*. The Journal of Communication, Vol. 15/4, s. 239–249.
- Marek B., 1975. *Derivative Character of Intonation in English and Polish*. nie publikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet im. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie.
- O'Connor J. D., Arnold G. F., 1973. *Intonation of Colloquial English*, Longmans.
- Poplavskaya T. V., 1978. *Prosodija anglijskogo vosklicanija w uslovijach interferencji*. Minsk.
- Steffen-Batogowa M., 1996. *Struktura przebiegu melodii polskiego języka ogólnego*. Poznań: Sorus.

ON SOME ASPECTS OF PROSODIC INTERFERENCE – INTONATION OF POLISH AND ENGLISH EXCLAMATION SENTENCES

Summary

The paper addresses the issue of intonation structure in Polish and English exclamation sentences as well as the problem of prosodic errors performed by Polish speakers of English in exclamation utterances. In our analysis narrow approach to intonation has been implemented, which means that intonation is tantamount to one component of suprasegmental system – speech melody.

Discussion on the experimental findings is preceded by classification of head and terminal tone types with corresponding meanings for exclamation sentences in both languages under study. The auditory and acoustic data obtained show differences in Polish and English melodic structures, which can be the source of interference. The most crucial discrepancies refer to: 1. the ratio of initial pitch level of head and terminal tone, 2. types of tones in head, 3. types of terminal tones, 4. the shape of the falling tone.